

Ірина Гончаренко

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті проаналізована значущість кластерів у розвитку регіональних і національних економік, визначені обставини необхідності державного регулювання кластеризації та розглянуті фактори, що визначають зростаючий вплив держави на процеси кластеризації.

Ключові слова: державне управління, конкурентоспроможність, кластер, політика, національна економіка, рівні управління.

Постановка проблеми

Провідна роль у визнанні економічної спроможності держави відводиться становленню та розвитку конкурентоспроможної національної економіки. Конкурентоспроможність національної економіки є головним пріоритетом розвитку, що відзначається у програмних документах багатьох країн.

Всесвітній економічний форум (ВЕФ) опублікував черговий рейтинг глобальної конкурентоспроможності 134 країн світу. Світову першість займає США, друге місце займає Швейцарія, третє – Данія. Загальний індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) країн СНД склав: Росія – 4,31 (51 місце), Казахстан – 4,11 (66 місце), Азербайджан – 4,1 (69 місце), Україна – 4,09 (72 місце), Білорусь – 3,95 (82 місце), Грузія – 3,86 (90 місце), Молдова – 3,75 (95 місце). Настільки невисокі значення індексу глобальної конкурентоспроможності держав пострадянського простору актуалізують для них проблему формування конкурентоспроможної національної економіки [1, с. 77].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання формування та розвитку нових форм інтеграцій в економіці, а саме кластерних структур, висвітлюються в працях вітчизняних вчених: Т. В. Божидарнік, Є. Савельєвої, Д. Лук'яненка, С. Соколенка, А. Філіпенка, Б. Кваснюка, І. Бураковського та інших. Ця проблема відображена також у роботах зарубіжних вчених: Д. Радеби, М. Портера, Д. Якобса, М. Кітінга, Е. Леммера, М. Енрайта, М. Сторпера, А. Маршала та інших.

Мета

Дослідити кластерну політику держави та її формування як напрям підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки.

Вигляд основного матеріалу

Сьогодні, поряд з адаптацією існуючого у світовій практиці інструментарію стратегічного аналізу, необхідна розробка нових підходів до економічного обґрунтування концепцій і стратегій розвитку. Процеси глобалізації, посилення міжнародної конкуренції, що характеризують світову економіку, виявилися об'єктивною передумовою зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної промислової політики і переході до нової, інноваційної, заснованої на кластерах.

У сучасній економічній науці добре відомі й вивчені технологічні кластери, під якими розуміються технопарки, технополіси, науково-технологічні центри. Їх значення в активізації інноваційної діяльності безперечно. У представленому дослідженні розглядається зовсім інша форма об'єднання учасників за регіонально – галузевим принципом – кластер товаровиробників.

Кластер товаровиробників розглядається як мережева організація компліментарних, територіально взаємопов'язаних відносинами співробітництва підприємств і організацій (включаючи спеціалізованих постачальників, в т.ч. послуг, а також виробників і покупців), об'єднаних навколо науково-освітнього центру, яка пов'язана відносинами партнерства з місцевими установами та органами управління з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, регіонів та національної економіки. Кластер товаровиробників має такі особливості, які відрізняють його від технологічного кластеру: виробництво «ключового» продукту (продукт, що займає найбільшу частку в обсязі виробництва кластера, за яким визначається назва кластера); наявність відносин співробітництва з конкурентами (виконання спільних проектів у галузі спільних інтересів – освіти, науки, маркетингу); об'єднання підприємств закінченого виробничого циклу (від виробництва сировини до збуту готової продукції) [8, с. 425].

Світовий досвід доводить значущість кластерів у розвитку регіональних і національних економік, що підтверджується наступними обставинами.

1. Кластери забезпечують позитивні ефекти (екстерналії). Зовнішні ефекти пов'язані з тим, що дії однієї фірми мають вплив на інші фірми. У кластері користь розповсюджується за всіма напрямками зв'язків: нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють розвиток усього кластера, стимулюючи розвиток наукових досліджень і розробок; відбувається вільний обмін інформацією та швидке поширення нововведень каналами постачальників або споживачів, що мають контакти з численними конкурентами за рахунок мережевої співпраці; взаємозв'язки всередині кластера ведуть до появи нових методів конкуренції, що сприяє створенню інновацій.

2. Кластерна форма організації бізнесу призводить до створення особливої форми інновації – «сукупного інноваційного продукту». Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між всіма учасниками кластеру. Особливо важливі зв'язки в рамках міжнародного технологічного співробітництва, які сприяють утворенню інтернаціональних кластерів. Кластери створюють умови для формування регіональних інноваційних систем.

3. Для всієї економіки країни або регіону кластери виконують роль «точок зростання» внутрішнього ринку і освоєння міжнародного. Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення факторів конкурентних переваг за рахунок спільних інвестицій (в рамках мережевої співпраці та державно-приватного партнерства) у розвиток технологій, в інформацію, інфраструктуру, освіту.

4. Великі виробники кластера створюють попит на спеціалізовані матеріально-технічні ресурси та послуги. Взаємозв'язки усередині кластера забезпечують розвиток аутсорсингу, коли малі та середні підприємства виконують продукцію, роботи і послуги для ключових суб'єктів кластера, тим самим сприяють розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні, що підвищує його конкурентоспроможність.

5. Конкуренція між виробниками в кластері призводить до поглиблення спеціалізації в кластері, пошуку

нових ніш і розширенню кластера, в результаті чого утворюються нові суб'єкти бізнесу, що підвищує прибутковість регіонального виробництва, вирішує проблеми зайнятості населення і підсилює інтеграційний потенціал регіону.

6. Кластери є однією з інституційних форм забезпечення прикордонного співробітництва у сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту, інфраструктури, що сприяє економічному розвитку прикордонних територій.

7. Розвиток кластерів підвищує взаємодія між галузями, і тим самим сприяє мультиплікації зростання. Внутрішні конкуренти в кластері стають партнерами при виході на зовнішній ринок, розробляючи спільні програми маркетингу і забезпечуючи зростання обсягів експорту. Все це в цілому сприяє соціально-економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності регіонів та національної економіки [10].

Зарубіжний досвід показує, що стратегії країн в кластерній політиці розрізняються залежно від національних традицій і культури процесу формування політики, а також концепції кластера. Найбільш значущим в методологічному відношенні програмним документом у кластерній політиці є Європейський кластерний Меморандум, який підписали країни-члени Європейського Союзу в 2006 р. У ньому визначені: сутність та значення кластерів в інноваційному розвитку, сформульовані основні завдання кластерної політики [9].

Важливим методологічним питанням є питання про роль уряду у формуванні кластеру. М. Портер вважає, що «...законодавча і виконавча гілки влади, опозиційні партії, що також перебувають при владі, всі повинні залучатися до процесів, що відбуваються. Ініціативи кластера повинні мотивуватися прагненням досягти результатів; вони повинні спрямовуватися академічними інститутами, інтелектуальними центрами або урядовими агентствами, які здатні бачити дослідження в повному його обсязі» [7, с. 274].

Можна виділити наступні фактори, що визначають зростаючий вплив держави на процеси кластеризації:

- неспроможність ринку, зростання значущості та обсягу суспільних товарів;
- об'єктивна пріоритетність громадських інтересів в умовах глобалізації;
- необхідність захисту національного бізнесу в світогосподарських відносинах;
- необхідність погоджувати інституційні механізми в національній і світовій економіці.

Зарубіжний досвід показує, що у великих розвинених економіках більшість кластерних ініціатив, які діяли в останні кілька років, були висунуті місцевими або регіональними урядами. У менших за розміром розвинених країнах і в багатьох країнах, що розвиваються, національні уряди відіграють важливу роль в ініціативах у кластерному розвитку, особливо там, де місцевим і регіональним урядам не вдається бути справжнім партнером для приватного сектору. У тих країнах, де нормою є централізоване прийняття рішень, багато рішень у кластерах приймаються на національному рівні [5, с. 112].

Кластерна політика розглядається як діяльність органів державного і регіонального управління з розробки принципів, завдань і методів стимулювання організації та розвитку кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності національної/регіональної економіки.

Необхідність державного регулювання кластеризації економіки знаходить підтвердження в теорії інституціоналізму і пояснюється наступними обставинами.

По-перше, позитивними ефектами (екстерналіями), які забезпечують кластери. Цей підхід у сучасній західній літературі позначається також терміном «ефект переливу» (spillovers). Зовнішні ефекти пов'язані з тим, що дії однієї фірми надають вплив на інші фірми. Вони спостерігаються, коли один суб'єкт (в даному випадку кластер) створює блага для інших суб'єктів – фірм. Цей процес відбувається під час обміну знаннями (у тому числі організаційними), досвідом і навичками, технологіями між фірмами чи персоналом у результаті спільної діяльності.

По-друге, відносини між суспільством і державою (союз уряду, бізнесу і праці, відповідності до теорії Дж. Харта) впливають на здатність країни створювати й поширювати нові технології, що є принциповим чинником міжнародної конкурентоспроможності.

По-третє, держава значною мірою відповідальна за те, чи будуть в країні створені інституційні механізми, що сприяють економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності. Вона є не тільки гарантом норм і правил формування середовища для бізнесу, але й одночасно є одним з учасників цієї діяльності [2, с. 182].

Значна роль у кластеризації зарубіжних економік належить промисловим асоціаціям. Вони виступають ініціаторами створення кластерів в регіоні, надають допомогу в розробці національної/регіональної стратегії конкурентоспроможності за допомогою надання інформації про рівень конкуренції, вимоги покупців, нові ринкові можливості та ін. Асоціації сприяють підвищенню конкурентоспроможності кластера за рахунок зміцнення зв'язків між суб'єктами кластера, а також взаємодії з місцевими органами управління та урядом країни з питань удосконалення законодавства.

Відповідно до багаторівневого підходу до управління конкурентоспроможністю і роллю кластерів у підвищенні конкурентоспроможності економічних систем, завдання кожного рівня управління повинні забезпечити підтримку процесів кластеризації в національній економіці. Склад завдань кластеризації економіки за рівнями управління представлений в таблиці 1.

Основною метою кластерної політики є формування умов для сталого розвитку країни та підвищення національної конкурентоспроможності за допомогою організації і розвитку кластерів і формування в них відносин мережевої співпраці та ДПП.

На основі сформульованої мети визначаються завдання кластерної політики, які полягають у наступному:

1) стимулювати організацію і розвиток кластерів у країні/регіоні;

2) формувати і розвивати мережеве співробітництво та ДПП в кластерах.

Вирішення цих завдань дозволить створити реальні кластери в країні/регіоні, а також підвищити конкурентоспроможність вже існуючих кластерів. Центральним етапом формування кластерної політики є розробка кластерної стратегії, яка, відповідно до принципу багаторівневості формування, повинна розроблятися на рівні держави (національна), на місцевому рівні (регіональна) і на рівні суб'єктів кластерів (мікрорівень) [3, с. 18].

Виходячи з означеного системного підходу, кумулятивного характеру процесів кластеризації, а також ролі кластерів у підвищенні конкурентоспроможності економічних систем, регіональна кластерна стратегія повинна бути складовою частиною стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Кластерна стратегія на мікрорівні (стратегія участі в кластері) повинна бути

**Склад завдань кластеризації економіки
за рівнями управління**

Мета підприємств: підвищення конкурентоспроможності на основі організації та розвитку кластерів		
Завдання кластеризації за рівнями управління	макрорівень	<ul style="list-style-type: none"> –Розробка законодавства за кластерами –Розробка національної кластерної політики –Надання державних субсидій, пільг, кредитів суб'єктам конкурентоспроможних кластерів –Розміщення державних замовлень на підприємствах кластера –Розробка методів економічного стимулювання співпраці суб'єктів кластера у формуванні факторів конкурентоспроможності –Створення урядових інститутів, що сприяють процесу організації та розвитку кластерів
	мезорівень (регіон)	<ul style="list-style-type: none"> –Формування і просування кластерних ініціатив –Розробка регіональної кластерної стратегії –Створення і розвиток регіональних інноваційних структур –Економічне стимулювання мережевої співпраці –Розробка регіональних програм організації та розвитку кластерів –Створення інфраструктурного забезпечення кластерних зв'язків –Формування співпраці всередині кластерів –Залучення іноземних інвестицій в кластери –Економічна освіта суб'єктів кластера та спеціалістів державних установ
	мезорівень (галузь)	<ul style="list-style-type: none"> –Залучення іноземних інвестицій у перспективні кластери –Представлення інтересів підприємств кластерів в уряді –Сприяння підприємствам кластерів у збуті на зовнішньому ринку –Сприяння в наукових дослідженнях і впровадженні інновацій
	мікрорівень	<ul style="list-style-type: none"> –Розвиток соціального капіталу в кластерах –Організація спільного (з суб'єктами кластера) маркетингу –Фінансування спільних наукових досліджень –Організація спільного збуту на зовнішніх ринках –Неформальні угоди членів кластера про позиціонування продуктів в сегментах ринку –Створення інформаційного поля для суб'єктів кластера

складовою частиною стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств.

На основі результатів дослідження кластерів генеруються стратегічні альтернативи. Оптимальний набір стратегічних альтернатив визначається в залежності, по-перше, від стадії життєвого циклу кластерів: кластери, які виникають в стадії розвитку, кластери в стадії занепаду. Для кластерів в стадії розвитку – підтримка підприємництва, розширення джерел фінансування, трансфер технологій в кластери, проведення спільних маркетингових досліджень і збуту на зовнішніх ринках, розвиток прикордонного співробітництва, проведення спільних розробок нової продукції для суб'єктів кластера. Для кластерів в стадії занепаду – створення банку інвестиційних проектів у кластері, створення об'єктів фінансової інфраструктури в регіоні (товариства взаємного кредитування, венчурні фонди тощо), залучення іноземних інвестицій в кластер, розширення прикордонного співробітництва та збуту на зовнішньому ринку.

По-друге, стратегічні альтернативи будуть залежати від ступеня розвитку кластерних відносин. Наприклад, оптимальна стратегія для реальних кластерів відрізнятиметься від стратегії для потенційних кластерів. Для реальних кластерів, які вже організаційно оформлені (створена некомерційна організація суб'єктів кластера) і налагоджені відносини співпраці всередині кластера, а

також між кластером і органами державного управління та суб'єктами інфраструктури, стратегічними альтернативами можуть бути: створення загальної ділової інфраструктури для кластера, залучення іноземних інвестицій в кластер, здійснення програм спільного збуту на зовнішніх ринках, спільних наукових розробок та ін.

Стратегічними альтернативами для потенційних кластерів можуть бути наступні: просвіта та популяризація кластерів, економічна освіта фахівців органів державного, регіонального управління та менеджерів підприємств, організаційне об'єднання суб'єктів у некомерційну організацію, розробка методів економічного стимулювання кластерів та ін.

По-третє, стратегічні альтернативи залежать від цілей і пріоритетів у формуванні кластерних зв'язків і співробітництва. Програми кластерного розвитку можуть бути сконцентровані у таких напрямках: розширенні і поглибленні місцевого ринку; залученні іноземних інвесторів; поєднанні цих двох напрямків. З цього фактору формування кластерної стратегії можливі наступні стратегічні альтернативи:

- стратегія національного/регіонального кластера, метою якої є підвищення конкурентоспроможності країни/регіону шляхом виявлення кластерів у країні/регіоні та створення заходів щодо їх розвитку.

Перевага цієї стратегії – в тому, що вона сприяє створенню особливих конкурентних переваг країни/регіону, які складно скопіювати;

- стратегія інтернаціональних кластерів, яка передбачає створення кластерів шляхом залучення іноземних інвесторів і зовнішніх постачальників. Перевага цієї стратегії полягає у швидкому розвитку регіональної економіки. Слабкий бік цієї стратегії полягає в тому, що інтернаціональні кластери є предметом для копіювання і конкуренції. Крім того, існує ризик, що іноземні інвестори з певних причин можуть згорнути свої потужності й піти з ринку;
- змішана стратегія, згідно з якою об'єднуються стратегія національного/регіонального кластерного розвитку та стратегія інтернаціонального кластера. Змішана стратегія, будучи по суті привабливою, може призвести до невизначеності й конкуренції серед стратегій, спрямованих на місцеві та іноземні підприємства [6, с. 28].

Таким чином, оптимальний набір стратегічних альтернатив залежатиме від існуючих місцевих ресурсів і можливостей самого кластера, а також від проведеної кластерної політики. Вибір стратегічних кластерних альтернатив здійснюється за наступними критеріями: здійсненність, досяжність мети, ресурсозабезпеченість, мінімальний ризик, період реалізації стратегії.

На основі визначених кластерних стратегій розробляється кластерна програма, що включає: заходи, терміни, витрати, джерела фінансування, відповідальних виконавців. Кластерна програма розробляється за пріоритетними напрямками, виявленими в ході аналізу, і складається з окремих проектів, наприклад, проект організації туристичного кластеру, проект організації кластеру взуття тощо, проект створення промислової асоціації, проект створення кластерної інфраструктури та ін [4, с. 20].

В умовах глобалізації відбулася зміна парадигми управління конкурентоспроможністю національної економіки, яка вже розглядається не крізь призму галузей, а як сукупність кластерів товаровиробників. Кластери створюють фактори конкурентних переваг в інноваціях, розвитку людського капіталу, розширенні експорту. Передумовою цих переваг є мережні зв'язки виробничого ланцюга, а також відносини державно-приватного партнерства з органами державного управління, що забезпечують підтримку інноваційного розвитку перспективних кластерів.

Розроблена методологія формування кластерної політики, яка реалізується на макро- або регіональному рівнях, розглядає кластерний підхід з точки зору формування багаторівневої системи управління конкурентоспроможністю економічних систем та процесу організації кластерів, що дозволяє, з одного боку, забезпечити комплексне і системне управління конкурентоспроможністю, а з іншого – сформулювати послідовність дій з організації та управління кластерами.

Література.

1. Афанасьев М., Мясникова Е. О. Мировая конкуренция и кластеризация экономики // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 75–86.
2. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промислові кластери (монографія). – Полтава: АСМІ, 2005. – 272 с.
3. Воронов А. Буряк А. Кластерный анализ – база управления конкурентоспособностью на макроуровне // Маркетинг. – 2003. – № 1(68). – С. 11–20.

4. Захаров; В. Промышленные кластеры и экономический рост // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 12. – С. 19–23.

5. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 5. – С. 97–102.

6. Назаренко С. А. Кластерный механизм підвищення конкурентоспроможності регіону / С. А. Назаренко // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 3. – С. 26–29.

7. Портер М. Конкуренция: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2002. – 496 с.

8. Єрмолін В. М. Роль інноваційних структур в реалізації європейської регіональної кластерної політики / В. М. Єрмолін, К. С. Колесніков // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 16 (94). – С. 19–28.

9. Яшева Г. А. Кластерный подход в повышении конкурентоспособности предприятий. – Витебск: УО «ВГТУ», 2007. – 301 с.

УДК 35.08:323.1

Інна Граматик

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано динаміку змін, яких зазнав орган виконавчої влади у сфері реалізації прав національних меншин в Україні. Особлива увага приділяється аналізу повноважень та функціонального забезпечення органу виконавчої влади у сфері реалізації прав національних меншин. Визначається місце та роль органу виконавчої влади щодо реалізації етнонаціональної політики.

Ключові слова: органи виконавчої влади, етнонаціональна політика, національні меншини, міжнаціональні відносини, права національних меншин.

Досягнення атмосфери порозуміння, толерантності та взаємодовіри у міжнаціональних відносинах досі вважається загальнодержавним завданням. Проте, світова економічна криза 2008–2009 років, геополітична ситуація навколо нашої держави, процеси міграції, що останніми роками активізувалися на території України, а також радикалізація свідомості деяких груп ставлять гостро питання вироблення і реалізації виваженої державної політики в сфері міжнаціональних відносин.

Останні події в нашій державі спонукають до переосмислення всіх кроків керівництва держави за часи незалежності. Неодноразово взятий курс на реформування, оптимізацію та покращення системи влади виявився не тільки неефективним, а й мав надзвичайно негативні наслідки. Участь деяких представників національних меншин у політичних процесах в період кризи вказує на незадоволення цих соціальних груп політикою держави.

© Граматик І.В., 2014.